

Költői (ön)arckép-töredékek

Pilinszky János kiadatlan leveleiből

I.

PILINSZKY JÁNOSNÉNAK

[Róma, 1948. január 8. előtt]

Drága Anyukám! Még nem kaptam meg válaszodat, de máris írok, mert nem győzöm kivárni a postát. Megküldöm a verseim kéziratát is, bár itt versírásra nem éppen legalkalmasabb a környezetem. Kezdem azon, hogy nincs külön szobám, meg azután az idegenség is rettenetesen szétszed: nem tudok kellően koncentrálni. Az elsőt, a „Kihült világ”-ot, még Chernexben írtam, a másikat, a „Piéta”-t már itt Rómában. Bár nem nagyon szeretem, ezt is megküldöm a Válasznak. Ha nekik nem felel meg, add oda Thurzónak, vagy ha ő már nincs itthon, Rónaynak a Vigilia számára. Sárközy-nénak veled egyidőben küldöm meg, úgyhogy egy-két nap múlva már fölhívhatod a válaszért: kell-e nekik vagy sem? Hogy könnyebben megérthesd a verset, ide írom rövid magyarázatát. Mária ölében fekszik Jézus. Az eleven idegrendszer, az eleven érzékek nem tudnak mit kezdeni a halottal, s keserűen a gyászoló ellen fordulnak, mivel életre születtek és csakis az étellel szemben bizonyulnak engedelmes szolgálóknak. Az anyának minden érzékit meg kell ölnie magában, a pusztza, dermedt gyászba kell kövülnie, hogy méltó társa lehessen az ölében fekvő halottnak. S most, minden fejtegetés nélkül a vers befejező sora: s ő, mármint Jézus, harmadnapra föltámadott. Tehát ki nem mondottan azt akarom szuggerálni, hogy az anya áldozata a megtagadott életerőt mintegy átmenti a fiúba, s egy ilyen feneketlen szeretet kell ahhoz, hogy a fiú dicsőségesen életre keljen. A másik versem egyszerűbb, s talán minden kommentár nélkül is megérted. Mindkettőben van egy-két jó sor, ha egészükben töredezetek is. A Pietában a harmadik szakasz s a Kihült világban a második és negyedik két-két befejező sora: „Az életem rég nem enyém már, vadhusként nő a szívemen”, „Mint hervadás az őszi lombot, a pusztulás bebalzsamoz.” De hát azt hiszem, elég is a költői beszédből, s következő levelemben – válaszul a tiétekére – már értelmesebb dolgokról is fogok csevegni. A mostanival csak kedvet akartam csinálni nektek, hogy időnként a köteles postátokon kívül is írjatok.

Számtalanszor ölel: J.

*

[külön lapon:]

Kihült világ

*E világ nem az én világom,
csupán a szervek kényszere,
hogy egyre beljebb, mint a féreg,
furakodom beleibe.*

*Így táplálkozom a halállal,
és így lakik jól ő velem.
Az életem rég nem enyém már,
vadhúsként nő a szívemen!*

*Minden teremtett elevenből
kijózanodva a szemét,
így ütközik ki, leplezetlen
föladva hiú szégyenét.*

*A mindörökre ismeretlen
végülis így lesz otthonos,
mint hervadás az őszi lombot,
a pusztulás bebalzsamoz.*

*Kihült világ ez, senki földje!
S mint tetejébe hajtott
ócskavasak, holtan merednek
reményeink, a csillagok.*

Pilinszky János

[Külön lapon:]

Pieta

*Cserbenhagyott tulajdon tested,
a rádzúduló tetemet
már nem bírták, és szakadozva
elengedték az idegek.*

*Mint ágaskodó, riadt csorda,
ha szakadéknak kergetik,
fenyegetőn utadat állták
visszahőkölt érzékeid.*

*Már csak az eszeveszett csókok
vak folyosóin vágta át
egy-egy menekvő szívverésed
a halott szívéig magát!*

*Nem érdemelhetett kegyelmet:
mint elvaduló idegent,
le kellett csontjaidról marjad
lázadozó elevened!*

*Hogy méltó lehess a halálhoz,
ki öledben fészket rakott:
időtlen gyásszá csupaszkodtál!
– S ő harmadnap föltámadott.*

Pilinszky János

II.

CZJZEK ÉVÁNAK

[Budapest, 1961.] okt. 9.

Pilinszky János
Budapest V.
Molnár u. 17. III. em.

Kedves Éva!

Bocsásson meg, hogy zavarom. Levelemmel egyidejűleg megküldöm az „Új Írás” c. folyóirat szeptemberi számát. „Rekviem” címmel egy filmvázlatom jelent meg benne; félkészáru, s inkább csak részletes koreográfiája egy teljes filmnek. A rekviem-formával azt kívántam érzékeltetni, hogy a téma mélyen érintett, mégse saját élményem volt. Inkább *megidézése*, mint *ábrázolása* a történetnek. A másik látens mondanivalóm annak az életmozgásnak érzékeltetése, miszerint örökösen útban vagyunk és kifelé megyünk, sose táborozunk le, se életünk egészében, se egyes szakaszaiban. Még a drámai csomópontokat is átlengi az életmozgásnak ez a „huzata”.

Publikációmát idehaza az irodalom érdeklődéssel fogadta,¹ de filmdramaturgiánk szerint számunkra ez a fajta út formailag járhatatlan. Nagyon örülnék, ha tudna valamit kezdeni vele, akár folyóiratban, akár filmen. Most persze csak tájékoztatást kérek, hiszen végül minden konkretizálás egyedül a Szerzői Jogvédő Irodán keresztül történhet (Bp. V. Deák Férenc u. 15.).

Még egyszer bocsássa meg, hogy zavartam. Fáradozását előre is hálásan köszönöm. Férjével együtt sok szeretettel üdvözlö: János

III.

CZJZEK ÉVÁNAK

[Budapest,] 1961. dec. 2.

Kedves Éva!

Nagyon aggaszt, hogy az egész ügy túl nagy gondot okoz Magának. Ezt nem szeretném, bármilyen jól esik is. A publikációt illetően különben tökéletesen igaza van, s hogy mit tesz, boldogan Magára bízom. A kért példányokat¹ levelemmel együtt ma adom postára. Különben írással kapcsolatban volna talán még egy hasznosítható megjegyzésem. Filmem: a dráma fele fejlesztett költészet, de mivel filmről van szó, ez

„képekben”, méghozzá „konkrét képekben”, s nem nyelvi eszközökkel történik. Ezen a szinten az „esemény” átértékelődik; némi merészséggel szólva „liturgikus szinten” játszódik, „liturgikus értékű”. A film sajátos nyelvén ez valami olyasmi lehetne, mint színpadon a modern verses dráma.

Kedves Éva, köszönöm gondoskodását, s már eddigi fáradozása is sokkal több, mint amennyit reméltem. Remélem, jól van? Kézcsókkal, igaz barátja:

Jancsi.

IV.

SZEKÉR ENDRÉNEK

[Budapest,] 1963. március 22.

Kedves Barátom!

Nagyon jól esett leveled. A kecskeméti út hosszú időre szóló emlék, vigasz marad számomra. Saját érdekem, hogy ne veszítsem el, őrizgessem magamban.

A magyarázatok! Nem, nem vagyok ellensége a magyarázatoknak – ameddig az szükséges és lehetséges. Szeretem a szép, erős szerkezeteket – de csak mint kihívást, amit fölül kell múlni, s minek kereteiből lávaként kell *túlformnia* a mondanivalónak. A művészet: törvény és szabadság, szeszély és logika. A jó szerkesztő örökösen igyekszik sakk-mattolni önmagát, hogy így kényszerítse ki önmaga fölülmúlását. (Bocsáss meg e hevenyészett fogalmazásért; lényeges, hogy megértsd, mire célzok?) A farkasbetét pontosan az a része a versnek, hol kontrollom kialudt, kiolvadtak a racionális biztosítékok. De az egészen belül ez és ennek a résznek a szerepe. Persze – utólag – ezt is „megmagyarázhatom”. Az oratórium jelentése ebben a fabulában a legegységesebb, s túl az emberin *minden előre* kiterjed. Szól a kitaszítottság pozicionális nagyságáról. (A keresztény hitben a mártír ilyen *pozicionális szent*; gondolj az „apró szentekre”.) Ebben a drámai pozícióban a kitaszított farkas is áldozati bárány, s így is viselkedik. Harmadszor: figyelmeztetés arra, hogy akit a világ kitaszít, azt mindig is farkasnak bélyegzi, ahogy Jézust is annak tekintette, ragadozónak, ki a nyájra les. Az Ecce Homót én – e pszichológiai áttételeknek megfelelően – bátran jelképezném bekerített farkasként a vadászok gyűrűjében: csak annál tündöklőbb lenne báránysorsának *gyémántérve*.

S a kockák! Igazad van. A gyerekkor iszonyatosná nőtt játék kockái ezek, s szegletességükkel az iszonyat geometriáját követik egy „kerek világ” megnyugtató képzetével szemben.

Kedves Bandi, barátainkat, Lacit, Miskát és Sanyit is sokszor üdvözlöm, s természetesen külön „az Osztályt”, s nagyon kedves, közvetlen főnöknőjüket.¹ A fényképeket várva, s rövidesen írok magának a II. c-nek is. Külön jól esett a lányok kedvessége, kár, hogy már öreg vagyok, s „kifelé megyek”. Idehaza nagyon sok munka várt, ezért Ruttkait még csak telefonon se tudtam felhívni. Némi kis türelmet kérek.

Igaz barátsággal, szeretettel:

Jancsi

V.

LORAND GASPARNAK

[Velem,] 1980. II. 11.

Drága Lorand!

Bocsáss meg, hogy csak most írok. De kórházban voltam, s csak nagy nehezen sikerült ismét kimásznom a depresszióból. Különben – ha lesz erőm – regényem következő fejezetét a depresszióról szeretném megírni, mivel még az orvosokról is az volt az érzésem, hogy csak vaktában „kezelik”.

Előszavad megrendített: mélységesen rólam szól, szerető objektivitással.¹ Van más szeretet, más megértés?

Igyekszem kérdéseidre válaszolni: A porkoláb középkori börtönőr, bakó volt. A porkolábparaszt kifejezéssel a falvakon átterelt deportáltak stációit akartam érzékeltetni. A város után a falvak „közönyét”.

Massza: a megdarált hús, a péppé gyúrt kenyér. A hangsúly így nem is annyira a tömegen – hanem a *tagolatlan* tömegen van. Hogy miért zuhog? Mivelhogy az erőtlen lábak (a már-már alig létező lábak) egyre nagyobb erővel zuhannak, vágódnak a földhöz, ahogy a sántáknál is mindig a sánta láb dobbantása a zajosabb. Már nem lép, már csak zuhan. S az *én tömegem*: masszaként zuhog, a kimerültség tonnáival.²

Simone Weilnek „idő-tér kereszt” kifejezése számtalanszor visszatér; ha szó szerint fordítod: kifogástalanul megfelel szellemének.³

Igen: s'accom[p]lit.⁴

Homage ... S. S.

A sorok itt *sorsát* villantják fel, bünbeesését jelzik. Ezért talán: tout entier.⁵

A kesztyű (akár a hóhérok kesztyűje) bünére utal. A zsák az elkövetett bűn poklára, amiből – akár a purgatóriumból – delfinként szabadul, mivel a pokol örökléte csak pseudoöröklét lehet.

Adataim:

Születtem: 1921. nov. 27. Bp.

Érettségiztem: 1939-ben a piaristáknál.

Első verseim 16 éves koromban jelentek meg.

Köteteim: Trapéz és korlát (1946), Harmadnapon (1959), Nagyvárosi ikonok (1970), Szálgák (1972), Végkifejlet (versek és drámák; 1974) Kráter (1976), Beszélgetések Sheryl Suttonnal (1977). Két díjat kaptam: Baumgarten-díj (1947), József Attila-díj (1971). Kötetem jelent meg angolul, svédül, németül. Az első angol kötetemet, mely később New Yorkban is megjelent Ted Hughes fordította, a másodikat „Crater” címmel Peter Jay. Svéd fordítóm: Thomas Tronströmer. Téged megelőzően Pierre Emmanuel volt legkiemelkedőbb francia fordítóm.

Fölolvasásaim: 1965, '67 (Bécs), 1969, 1972 (Poetry International, Elisabeth Hall), 1976 (London, Manchester), 1978 (Párizs, Odeon, Baudelaire-cent[enárium] alkalmával).

Jelenleg vidéken élek és depressziómmal küszködöm. Az utcára is alig megyek ki. Hosszú szünet után regényemet folytatom, igyekszem folytatni. Operát írtam Kocsis Zoltán számára.

Drága Lorand, édes Jacqueline! Ezek az adataim. A valóság? Kevés embert szerettem annyira, mint titeket. És szívem mélyéig tudom, hogy ti is szerettek. A többi: kegyelem.

Jancsitok

P.S. Teljesen hülye vagyok. Gasparnak szólítottalak.⁶ S ami még súlyosabb meg se köszöntem kötetedet. Szél és kő, fujdogáló szikla – a teremtés folyamatos lehelle! Még betegen is tudtam olvasni, ahogy Bach, Mozart és Schubert is gyógyító – de csak a 0-pont után. A Zéró-ponton: nincsen világ és nincs megállás.

Je vous embrusse très-très fort...⁷

JEGYZETEK

I. Gépirat, MTA K, Ms 5949/288–289.

II. K, B.n.; CT

1. A *Rekviem* Fehér Ferenc kísérőtanulmányával jelent meg az Új Írás 1961. szeptemberi számában; ebben több ideológiai kifogást emel a forogatókönyvvvel kapcsolatban. Kötetbeli megjelenésekor további kritikákat kapott.

III. K, B.n.; CT

1. Talán az Új Írás 1961. szeptemberi számáról lehet szó, amelyben a *Rekviem* megjelent.

IV. K; CT

Szekér Endre (1935) 1963-ban a kecskeméti Katona József Gimnázium tanára; 1969-től a Forrás főszerkesztő-helyettese.

1. Az említett barátok: Orosz László, Varga Mihály, Szabadi Sándor. Az osztályfőnök Csongor Edéné.
2. Ruttkai: Ruttkai Éva; baráti kapcsolatban volt Pilinszkyvel; hagyatékában nincsenek a költőtől levelek.

V. K; CT

1. Lorand Gaspar: *Débris et rayonnement*. In: János Pilinszky: *Poèmes choisis*. (A kötetet Sarah Clair közreműködésével Lorand Gaspar fordította.) Gallimard–Corvina, 1982. – Az előszó magyarul: L. G.: *Roncs és ragyogás*. Nagyvilág, 1981. augusztus, 1241–1242. (Ford. Ádám Péter)
2. *porkoláb, porkolábparaszt; massa*: utalás a *KZ-oratóriumra*.
3. Utalás a *Juttának* (1970) c. vers harmadik részére („Latrokként – Simone Weil gyönyörű szavával / – tér és idő keresztjére / vagyunk mi verve emberek.”)
4. *s’accomplit*: beteljesedik, megtörténik. – Utalás a *Nyitás* (1972) c. versre: „A gyerekkor alkímiaja / beteljesül, sikerül végre.” Franciául: „L’alchimie de l’entfance / s’accomplit, réussit enfin.” (In: *Poèmes choisis*, 80.)
5. *Hommage ... S. S.: Hommage ... Sheryl Sutton II.* (1974) *tout entier*: „aztán egészen mint a zsák” – franciául: „puis tout entier comme le sac” (In: *Poèmes choisis*, 132.)
6. Pilinszky a levél megszólításában először Gaspárt írt, utólag javította ki Lorandra.
7. *Je vous...: Melegen ölellek titeket...*

„Ars poetica”-k

Megjegyzés: a kollázs-jellegű bevezetések a költők jóváhagyásával és hozzájárulásával készültek.

Pilinszky János

Ars poetica-kollázs

Születtem 1921. november 27.-én Budapesten, a nyilas jegyében. Baltenyeremről azt mondják, akár egy közönséges bűnözőé lehetne, míg jobb tenyermem bizonyos rendre és tehetségre vall. Ahogy a gyerekkori fényképeket, hűen a letűnt valósághoz, elnézegetem, nővérem egy sellő szépségével uralkodott felettem, miközben én, az alávetettség nyugalmával végülis olyan zavartalanul növekedtem fel védnöksége alatt, akár egy üvegházi növény, amelyik különben elpusztulna. Én szinte alig éltem, de a hidegrázásig érzékelttem mindent, amit velem tettek, és főként, ami körülöttem történt. Nénikém apácafőnöknő volt, így életem, jórészt egyszerű apácák és félig intézetbe, félig börtönbe zárt fiatalok között töltöttem. Így egymással összekeveredve részese voltam ünnepegeknek és felejthetetlen ceremóniáknak, együtt az apácákkal és utcalányokkal, míg az első sorban ott ült egy szerzetes vagy egy püspök. A sok-sok ölelgető és nyilván nem miattam, olykor még hangos sírásban is kitörő apáca vagy intézeti lány egész életemre megjelöltek, holott közben csak a fák koronáját néztem, vagy egyszerűen a lebukó napot, a megértés leghalványabb kényszere nélkül.

A háború és a belőle következő társadalmi változások, a szörnyűségek, a háború botránya és a gyűjtőtáborok számomra a legnagyobb sérelmet jelentették, nem élményt, sérelmet!

Mint katona kerültem ki 44 őszén Németországba. Itt egyrészt olyan méretű eszenciális ürességet és hazátlanságot kellett megtapasztalnom, mint József Attila szkizofrén világhiánya objektívalódott volna, egyetemes fokon. Másrészt az emberi közönségnek és összetartozásnak eddig nem is gyanított élménye várt rám. Földnek, világnak, embernek olyan gyengesége, ami utoljára talán csak a „nagy” irodalmakban, az ősz eposzok, vagy a görög sorstragédiák idején volt birtokunkban, s amit az újkori irodalmakban elfelejtettünk. Ismét megtanultuk, mit jelent éhezni, és enni adni; mi a szomszomság és mi a mezítelenség. A könyörület. A hazátlanság. És a megérkezés.

Pontosan a koncentrációs táborok világában valami egészen hihetetlen történt. A tárgyak maguk is keresztutat jártak, passiót jártak, ami a legritkább a történelemben. Hétköznapi civilizációnk szinte valamennyi tárgya résztvett ebben: bőrröndök, pokrócok, evőeszközök, csajkák.

A háború súlyos igazságra ébresztett rá. Arra, hogy a művészet legfőbb tárgya a tragikum, a jóvátehetetlen. A múlt, a lezártág végleges közegében kell megtennie a művésznek az első, valódi, reménykeltő lépést. Túl a humánumon, és a legnemesebb szándékú pedagógián, ebben vélem felfedezni a művészet eleve transzcendentális jellegét.

A művészetben a tökéletes igénytelenség érdekel, a gyerekek, az öregek és a haltottak beszéde. Úgy szeretnék írni, mintha tulajdonképpen hallgatnék.

Ha megkérdeznék, mi is az én költői nyelvem, igazság szerint azt kellene válaszolnom: valamiféle nyelvnélküliség, valamiféle nyelvi szegénység. Az anyanyelvet édesanyám szerencsétlenül járt, beteg nővérétől tanultam, aki alig jutott túl a gyermeki da-

dogáson. Beszélni nagy megerőltetést jelentett számára. Én, a gyerek tanítgattam, de sehogy se ment a lecke. Aztán egyszer, napok múlva, keze közé fogva arcomat, ki mondta először az annyit gyakorolt szót, azt, hogy: *fa*.

Nem véletlen, hogy minden költő vissza akar térni a *nem-tudáshoz*. S amikor semmit sem tud, akkor veszi kezébe a ceruzát. És ezért szereti minden költő tulajdonképpen a gyerekkort. Mert akkor egy-egy tárggyal *önmagában* tudott érintkezni. Tehát, a keletkezéssel érintkezett. Felnőtté válni annyi, hogy összefüggésekben gondolkodunk. Ma úgy mondják: *struktúrákban*. A művészetnek nem ez az érdekes, a művészetnek az az érdekes, hogy a *keletkezéssel* lépjen érintkezésbe! Korunk emberét nem érdekli a költészet, csupán az összefüggések, tehát egy másodrendű szintje a létnek.

A költészet számomra éppen nem úgy nyelven-tüli, hanem sokkalta inkább nyelven-inneni, nyelv-alatti jelenség, ahogy az élet is alatta marad a mindenség egészének. Egy költő számomra olyan kazamata lakója, akinek a tapintás végülis fontosabb annál, mint amit kitapintott. Gondoljunk Hölderlinre és Don Juanra. S a világ egészével úgy kíván találkozni, hogy mindinkább beéri azzal, ami a tányér alján megmaradt.

Az újabb korból igazában négy ilyen művészt ismerek: az egyik Dosztojevszkij, a másik Simone Weil, a harmadik Witold Gombrowicz és a negyedik Robert Wilson, amikor a „Le regard du sourd” c. művét írta és színrehozta.

Simone Weilnél rábukkantam egy mondatra, amely meghatározza, sőt, talán meg is haladja ars poeticámat. Ez a mondat így hangzik: „A világ létezik, rossz és irreális. Isten nem létezik, jó és reális.”

Simone Weilt kiegészítve idézhetnék még egy mondatot, amely nagy szerepet játszott belső életemben, és bizonyos értelemben összhangban áll Weil mondatával. Ez a mondat Rilketől származik és így hangzik: „Rettenetes, hogy a tények miatt soha nem ismerhetjük meg a valóságot!”

Ha számolhatok azzal, hogy van valamiféle esztétikám, akkor ez: *mindenkor újra semmit sem tudni!* Anti-felvilágosult vagyok és a valószínűleg összetett dolgokról szeretnék nagyon egyszerű és elmélyült módon írni, úgy valahogy, mint amiképpen nagy-néném költő volt a *fa* megnevezésének pillanatában.

Művészi teremtés a szó szoros értelmében nincsen. De az engedelmes képzelet érintkezésbe léphet azzal az abszolút szabadsággal, szeretettel, jelenléttel és otthonossággal, amivel Isten a világot választotta.

Amint azt szóhasználatom máris elárulja, számomra a művészet alapvetően vallásos eredetű.

Bukásunk a teremtés realitását a pusztá exisztálás irreálitásával redukálta. *Azóta* a művészet a *képzelet morálja*, hozzájárulása, veritékes munkája a teremtés realitásának, inkarnációjának a beteljesítésére, helyreállítására. „Et incarnatus est” – azóta minden remekmű zárómondata, hitelesítő pecsétje lehetne.

Ha a „vallásos művész” mai rendeltetési helye egyáltalán megjelölhető: az egyedül a végletes türelem és testvéri megosztozás posztja lehet. S talán épp ezzel, hogy valamennyien, kivétel nélkül a lehető legtávolabbra kerültünk – jutottunk közelebb egy „evangéliumi esztétika” megvalósításához.

Végző soron mindig és mindenki ugyanazon az aratáson dolgozik, még a deinkarnáció és a manipulánsok irodalma is, ha mással nem, tévelygésével siettetve a drámát – képzeletünk drámáját, megtestesülésünk drámáját – a *kifejlet* felé.

Amit tudok, egyedül annyi, hogy Isten időről-időre átvérzi a történelem szövetét, s a szituáció kegyelméből az ember ismét engedelmessé válik. Isten az, s egyedül ő az, aki ír: a történesek szövetére vagy a papírra.

Miközben földrésznünk egyik fele századokon át az egyén, a szabadság és a bonyolultság drámáját írta, másik fele a közösség, az elnyomatás és az egyszerű emberi sors nehézségeiről vallott időtlen időkön keresztül. Egyetlen példát említenék. A nyugat festészete a XIII. és XIV. század körül a mozdulatlanság potenciális univerzumából kilépve a reneszánszon át a barokk mozgásviharáig a szabadság problematikájának vázrait festette, miközben keleten az ikonok mozdulatlanok maradtak, s egyedül intenzitásuk hullámozása vallott örök evidenciával mindarról, amit azt időben lehetetlen volt kimondaniok.

Ebből az egyetlen példából is könnyű lenne levonni azt a következtetést, hogy hosszú időn keresztül a nyugat a szabadság és az egyéniség, a kelet az elnyomatás és kollektivitás problematikájának információcseréjében élt. De ez sem igaz, se a múlta, se a jelenre vonatkozólag. A múlt században egy Dosztojevszkij épp keleten írta meg az egyén, s jelen századunkban egy Simone Weil az emberi massa leghitelesebb passzusait. A valódi „engedelmesekek” mindenkor mindenről tudtak és tájékoztattak. Csak a főlshínen létezik két Európa (pontosabban három: a harmadiknak Közép-Európát jelölném meg, mint a két fél drámai szembesítésének a helyét.) Valójában: a képzelet drámája egy és oszthatatlan. S miközben a felszínen – az üdvösség elodázásával – a tévedések és tévelygések legkülönbözőbb variánsai és rögtönzései zajlanak a tükör és a hétköznapok kölcsönhatásában, a mélyben töretlen az egység, a tehervállalás, az igazság szeretete, a megrendültség és engedelmesség folyamatossága. Igaz, ennek az egységnek és folyamatosságnak csak időnként művészet, csak időnként irodalom a neve. Mit számít? A képzelet valódi történetében a hallgatás olykor fontosabb minden leírt mondatnál.

Optimisták vagy pesszimisták csak belátható távlatokban lehetünk. Az ember a maga beláthatatlanságával mindkét fogalmat meghaladja. Az a művészet, ami újra és újra kezébe veszi a jóvátehetetlent, mi volna egyéb, mint képtelen remény? Ha ebben a kérdésben valamit is szememre lehetne vetni, inkább annak az embernek gyermekien csökönyös bizalma, aki még a kifulladás árán sem akar fölébredni.

Ez a kollázs a következő szövegekből készült:

1. Lengyel Péter interjúja Pilinszky Jánossal, a *Látogatóban* c. tanulmánykötet II. részéből; Gondolat, Budapest, 1971.
2. „Mindenkör újra semmit sem tudni”; Rada Saratlic beszélgetése Pilinszky Jánossal; megjelent 1975-ben, a belgrádi *Književne Novine*-ben.
3. Részletek a „Beszélgetések Sheryl Sutton-nal” c. új könyvből, amely nemsokára megjelenik.
4. Cs. Szabó László interjúja Pilinszky Jánossal; megjelent a párizsi *Magyar Műhely* 1968. december 1.-i számában.
5. Béládi Miklós: *Érintkezési pontok* c. könyvében (Budapest, 1974), a „Költő a senki földjén” c. tanulmányban szereplő Pilinszky-idézetek.
6. Pilinszky János: „A teremtké képzelet sorsa korunkban” c. tanulmánya; *Nagyvárosi ikonok*, Budapest, 1970.
7. Dedinszky Erika interjúja Pilinszky Jánossal, 1976. március; *magnetofonfelvétel*.

Kis éjizene

Virágcsokor
Óh, vesztőhelyek illata!

Párbeszéd
*Eresszetek be, itt vagyok,
nyissatok ajtót, megérkeztem.*

*Nincs ajtó, mit megnyithatunk.
Nincs retesz, ami kirekesszen.*

Éjfél
*Elgurulnak az ismeretlen csöndben,
mélyen a csillagok alatt
elgurulnak
s megállanak
a mozdulatlan billiárdgolyók.*

Mozart
*Egy ház, egy udvar. Álmom és halálom.
Déli csönd, emlékezet.
Reflektorfény a falakon,
üresség és márványerek.*

*„Dans cette maison habita Mozart”
Mozart lakott itt valaha.
Egy vázában virágcsokor.*

Óh, vesztőhelyek illata!

Párizs, 1963.

*

Péntek délben Paule-nál ebédelek, s tegnap is jártam este azon a vidéken. Láttam valami gyönyörűt! Csupa omladékos házrom közt egy kivilágított kerek udvart. A ház mintha sárgás rózsaszín zsírkőből épült volna; sehol egy hang, az ablakok lefüggönyözve. Mint egy álomba, úgy mentem be az udvarba, a nagyon erős és nagyon csendes reflektorfénybe. A kőpadlón magas vázában mozdulatlan, tarka virágcsokor állt, mint egy „csendes-őrült”. Szinte ujjongva fedeztem föl a márványtáblát: „Itt élt Mozart, 1763-ban”! Nagyon szabad, és nagyon boldog voltam.

(Részlet egy Bartóc Ágneshez írt levélből; 1963. július)

*

De legsajátosabb élményem idáig egy esti séta ajándéka volt. Ez a város különben is éjszaka él a leginkább, ahogy Pest délelőtt.

– Nézz csak oda! – a Saint-Paul negyedében járunk, félig lebontott romházak, zezugos sikátorok között. Barátom megérinti a karomat.

A többi nem is igaz talán. Bent reflektorokkal kivilágított palota a sötét kapualj mögött. A reflektorok hangtalan tüzeiben, mint a zsírkő, rózsaszín falak. Sehol egy lélek, lefüggönyözött ablakok, ládában délszaki növények. Az udvar kövezete, akár egy tenyér, oly hepehupás. Padlóján váza, virág, tökéletesen, tarkán s értelmetlenül.

Belépek az udvarba, mint egy álomba. Fölemelem az ujjamat, valamit mutatok: „Mozart habita dans cette maison en 1763”.

Falitábla: 1763-ban itt lakott Mozart, ebben a házban.

(Versailles, Chartres, Párizs – részlet; Új Ember, 1963. aug. 25.)

(Összeállította: HAFNER ZOLTÁN)

